

УДК 340.12

*Мініч А. П.**кандидат філософських наук,**старший викладач**кафедри культурології і філософії**(Національний університет «Острозька академія»)*

**ПРОБЛЕМА МАЛОЇ КІЛЬКОСТІ ВИПРАВДУВАЛЬНИХ
ВИРОКІВ В УКРАЇНСЬКОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ:
ПОГЛЯД СОЦІАЛЬНОГО ФІЛОСОФА**

Постановка проблеми. Відсоток виправдувальних вироків в українських судах настільки мізерний, що не вписується в статистику країн розвинутої демократії, суди залишаються органами кримінального переслідування з боку держави. Проблема нагальна, написані сотні наукових статей, вона активно обговорюється в середовищі юристів. Фахівці в галузі правознавства висувують різноманітні гіпотези щодо походження і можливих варіантів її розв'язання. Одні пропонують збільшити фінансове забезпечення суддів, другі звертаються до їх моральних якостей, треті вказують на значенні зовнішнього тиску на суддів (прокурора, журналістів, політиків), тощо. Пікантність ситуації полягає у тому, що питання мотивації, створення соціальних норм, організації лежать поза межами професійного поля досліджень правознавців, це прерогатива психологів, соціологів, філософів, але не

© Мініч А. П., 2017

© Національний університет «Острозька академія», 2017

-
- Проблема малої кількості виправдувальних вироків в українському кримінальному судочинстві: погляд соціального філософа / А. П. Мініч // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2017. – № 1(15) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17mappsf.pdf>.

юристів. Юристи можуть лише конкретизувати проблему, розв'язання якої лежить в міждисциплінарній площині.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Українські і зарубіжні автори зверталися до проблеми виправдувального вироку. Можна назвати прізвища українських юристів: У. Д. Арсен'єв, Ю. М. Грошевой, А. Я. Дубінський, Ю. А. Іванов, О.М. Коваль, В. З. Лукашевич, М. Ф. Маліков, Р. М. Оганесян, П. Ф. Пашкевич, В. М. Савицький, Ю. Н. Седлецький, Н. Н. Скворцов та ін. Автори аналізують проблему виключно в юридичній площині, такий однобічний погляд розкриває лише одну грань феномену, не дає можливості осягнути його загалом. Необхідно провести комплексне міждисциплінарне дослідження для визначення причин одностайності в прийнятті обвинувальних вироків, розглянути психологію учасників судових засідань, дослідити умови, що сприяють прийняттю колективних рішень.

Мета статті полягає у тому, щоб на позиціях соціальної філософії з'ясувати причини обвинувального ухилу в українському кримінальному судочинстві, зокрема, при винесенні вироків.

Виклад основного матеріалу. В юридичній літературі існує декілька тлумачень феномену українського судочинства, що вперто не хоче виправдовувати підсудних.

1. Недосконале законодавство. Тут надії були пов'язані із новим Кримінальним процесуальним кодексом, котрий розпочав діяти у 2012 році. Всі експерти стверджують, що реальне становище у кримінальному судочинстві не змінилось, впровадження нового КПК не вирішило проблеми.

2. Вплив прокуратури виявляється вирішальним в процесі прийняття обвинувального вироку, прокурорам вкрай не вигідно приймати

▪ Проблема малої кількості виправдувальних вироків в українському кримінальному судочинстві: погляд соціального філософа / А. П. Мініч // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2017. – № 1(15) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17mappsf.pdf>.

виправдувальний вирок. Для українських прокурорів виправдувальний вирок – це неминуче покарання. Гіпотеза слушна, пояснює значну частину практичних дій прокурора, проте, такий підхід не пояснює обвинувальний ухил в рішеннях суддів, при такому підході вплив суддів взагалі нівелюється, що не відповідає дійсності.

3. В Україні, на відміну від західних країн, інша правоохоронна система. У нас існує етап попереднього слідства на якому визначають, чи варто матеріали передавати до суду. Якщо відсутні докази вини чи виникають сумніви щодо їх належності, то кримінальне провадження закривають у зв'язку з відсутністю складу злочину і воно не доходить до суду. Ця теза спростовується існуванням протягом десятирічь практики додаткового розслідування, що вказувало на недоліки попереднього слідства. Відсутні будь – які підстави вважати, що компетентність і професіоналізм слідчих за останні роки зріс, і кримінальні провадження подаються в суд без помилок.

4. Існує певна настанова системи правосуддя на неприпустимість виправдання. Утворилась практика, що являють собою сукупність певних зразків поведінки, навичок, шаблонів. Вони неформальні, не прописані ні Конституцією, ні КПК, ні іншими документами, проте виявляються визначальними.

На нашу думку, четверта гіпотеза у найбільшій мірі відповідає реальності. Щорічно в Україні приймаються сотні тисяч вироків, в судових засіданнях бере участь велика кількість людей. Не зважаючи на різний правовий статус учасників судових засідань, їх досвід, вікові, статеві, регіональні відмінності, кваліфікації правопорушень, складності кримінального провадження, результат виявляється однаковий. Така однотайність пояснюється узгодженням дій учасників судового процесу.

-
- Проблема малої кількості виправдувальних вироків в українському кримінальному судочинстві: погляд соціального філософа / А. П. Мініч // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2017. – № 1(15) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17mappsf.pdf>.

Існує певний шаблон поведінки, що має робити людина в конкретних ситуаціях. Можна стверджувати щодо існування соціальної норми, виробленою групою людей у процесі їхньої життєдіяльності. Ці норми поширюються тільки на членів даної спільноти, яка складається із суддів, прокурорів, слідчих, частково, – адвокатів і підсудних. Вони мають локальний характер на відміну від правових норм, що характеризуються ознакою загальнообов'язковості. Відповідно, існуюча соціальна норма виражає волю членів цієї суддівсько-прокурорської спільноти, тоді, як правові норми виражають загальну волю суспільства. Інтереси суддівсько-прокурорської спільноти йдуть врозрід з інтересами усього суспільства, що обумовлює виникнення суспільного конфлікту.

Сучасний американський соціолог Френсіс Фукуяма стверджує щодо існування чотирьох джерел створення соціальних норм: а) спонтанно створені, найчастіше вони є неформальними, тобто не записані і не опубліковані; б) створені ієрархічними джерелами влади, найчастіше мають вигляд писаних законів, конституцій, інструкцій, святих текстів або статутів бюрократичних організацій; в) норми, що є наслідком раціонального вибору, вони свідомо обговорюються і запроваджуються; г) норми, які соціально успадковані й аіраціональні за походженням [3,с.156]. Виникнення соціальних норм, результатом яких є створення «конвеєра продукування обвинувальних вироків», можна пояснити лише в межах спонтанно утворених, неформальних норм.

Питання, яким чином спонтанно виникає механізм координації дій між незалежними суб'єктами, активно досліджувалось інтелектуалами наприкінці ХХ століття, зокрема, соціологами і економістами. Соціологи наголошують на значенні соціалізації в процесі виховання дитини, діти отримують зразки поведінки, ролей та ідентичностей, що обумовлює їх

-
- Проблема малої кількості виправдувальних вироків в українському кримінальному судочинстві: погляд соціального філософа / А. П. Мініч // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2017. – № 1(15) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17mappsf.pdf>.

подальшу соціальну взаємодію. Економісти запропонували дещо інше пояснення виникнення механізму утворення координації. Вони виходять із настанови щодо раціональної природи людини, індивід завжди діє у своїх власних інтересах. Ця стратегія зазнає певних уточнень у випадку взаємодії кількох людей (теорія ігор). Якщо актори не будуть узгоджувати своїх дій то, загалом, всі вони зазнають програшу (дилема в'язня). Найкращою стратегією буде врахуванням актором інтересів іншого актором, тоді вони спільно досягнуть оптимального результату. Не одразу учасники взаємодії приходять до такої стратегії, необхідна багаторазовий повтор подібної ситуації (ітерація). Економісти вважають, що таким чином раціональні індивіди самостійно приходять до ідеї соціальної норми.

Продемонструємо наведену тезу на прикладі взаємодії учасників судового засідання. Конкретний прокурор і конкретний суддя доволі часто зустрічаються між собою під час слухання різноманітних кримінальних проваджень. Між ними встановились робочі дружні стосунки. В принципі, можливо, що суддя буде наполягати на рішенні, яке суперечить інтересам прокурора. Аналогічно, може виникнути ситуація, коли прокурор буде критично ставитись до роботи судді. Враховуючи інтереси обох сторін, найкращою стратегією у довготерміновій перспективі є узгодження інтересів обох сторін. Слідчий і прокурор зацікавлені лише в обвинувальному вирокі, суддя підтримує обвинувачення, адже не хоче мати неприємності у взаємостосунках із прокурором. Складніше із адвокатом і обвинуваченим. Адвокати також попадають у ситуацію повтору ситуації, в залі засідань вони регулярно зустрічається із знайомими суддями і знайомими прокурорами, і зацікавлені в дружній атмосфері вирішувати з ними деякі питання їх професійної діяльності, шукати компроміси і домовленості, у чомусь йти на поступки, а дещо

-
- Проблема малої кількості виправдувальних вироків в українському кримінальному судочинстві: погляд соціального філософа / А. П. Мініч // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2017. – № 1(15) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17mappsf.pdf>.

просити. Знаючи, що суди виносять виключно обвинувальні вироки, адвокат шукає найкращу раціональну стратегію для себе особисто. Альтернативи дві, або буде наполягати на виправдувальному вирокі і тоді зіпсує стосунки з прокурором і суддею, але все одно отримає обвинувальний вирок. Або переконає підсудного погодитись на визнання вини, наприклад, запропонує підзахисному два варіанти – два роки умовно, за умови визнання вини, чи два роки ув'язнення, за умови наполягання на виправдувальному вирокі. Підсудний і адвокат знаходяться в ситуації асиметричної інформації, у адвоката завжди існує перевага в інформації, він може скористатись нею у своїх власних цілях. Тому, існують великі шанси, що підозрюваний, як раціональна людина, обиратиме кращий для себе варіант із двох, запропонованих адвокатом.

В результаті, виникає ситуація, коли найкращою стратегією для всіх учасників судового засідання залишається обвинувальний вирок. Будь – яке відхилення від цієї стратегії суддівсько-прокурорська спільнота розглядає як девіантну поведінку. Прикладом тому є суддівська практика, коли виправдувальні вироки скасовуються набагато частіше, ніж обвинувальні. За даними судді Московського міського суду, кандидата юридичних наук С. А. Пашина, який проаналізував статистику апеляційних судів, російський суддя в 850 разів частіше помиляється у виправданнях, ніж в обвинуваченнях [1]. Упередженість суддівського корпусу можна пояснити наявністю усталеного психологічного стереотипу поведіння, де будь – яке відхилення від норми підлягає корекції. Всередині суддівсько – прокурорської спільноти неформальні норми не лише карають відступників, але й заохочують поплічників. Фондація «Відкритий Діалог» під егідою Асоціації правників України у своєму звіті стверджує: « Прокурори за будь-яку ціну добиваються обвинувального

▪ Проблема малої кількості виправдувальних вироків в українському кримінальному судочинстві: погляд соціального філософа / А. П. Мініч // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2017. – № 1(15) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17mappsf.pdf>.

вироку, однак слід зазначити, що ця практика, як правило, не діє тоді, коли від прокурорів вимагають розслідувати випадки тортур, корупції або службових злочинів з боку співробітників правоохоронних органів. Здебільшого, прокурори відмовляються відкривати кримінальні провадження проти працівників прокуратури чи МВС. Відкриті ж провадження, як правило, закриваються у зв'язку з «відсутністю складу злочину» [2]. Морально- етичні норми, що діють всередині суддівсько – прокурорської спільноти відмінні від тих, які вони дотримуються стосовно інших членів суспільства. На цю особливість звернув увагу Фукуяма, коли описував кодекс поведінки мафії « Мафія характеризується надзвичайно сильним внутрішнім кодексом поведінки, *omertà*, а про окремих мафіозі говорять як про «мужчин честі». Тим не менше, ці норми не застосовуються поза межами вузького кола членів мафії. Для решти сицилійського суспільства основні діючі норми можна описати так: «використовуй людей, що є поза межами твоєї безпосередньої родини, за кожної можливості, інакше вони використають тебе» [4].

У 2013 та 2015 роках частка виправдувальних вироків в Україні склала 0,24% та 0,32% відповідно. В Європі і США виправдовують майже третину підсудних, у Великій Британії цей відсоток досягає позначки 40%. Виникає закономірне питання щодо такої різниці. Українські правознавці ламають списи у пошуках наукового пояснення цього феномену. Простіше відповісти на інше питання – чому у країнах розвинутої демократії такий високий, по українським міркам, рівень виправдувальних висновків ?

В теоретичному плані складність полягає у використанні індукції для доведення вини підсудного. За цим методом загальний висновок одержують на підставі окремих фактів. При індукції висновок ґрунтується виключно на наявному стані знань, варто розширити перелік додаткових

-
- Проблема малої кількості виправдувальних вироків в українському кримінальному судочинстві: погляд соціального філософа / А. П. Мініч // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2017. – № 1(15) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17mappsf.pdf>.

фактів і індуктивний висновок може бути як спростований, так і узагальнений. При індукції можна стверджувати лише щодо ймовірності доведення вини, проте, вона не дає гарантії істинності. Проблема індукції вперше сформульована Гоббсом і була розвинута Г'юмом.

Практична трудність обумовлена здатністю людини робити помилки. Кримінальне провадження не виключення. Згідно статистичних даних судової практики у 2000- 2003 роках кількість справ, відправлених на додаткове розслідування складало 7% – 8% до всіх справ, що були у провадженні судів. Тобто, існує певна кількість справ, у яких містяться певні неточності, помилки, або неповнота слідства, і прокурор чи суддя направляють їх на доопрацювання. Якщо виходити з принципу «Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи», то повернення судом справи на додаткове розслідування можна розглядати як порушення права людини на захист. До цієї частини справ, що судді і прокурори самі визнали як такі, що містять грубі недоліки попереднього слідства, варто додати 10-20% справ у яких адвокати довели відсутність складу злочину підсудного під час судового слідства. Звідси і 25% – 40% виправдувальних вироків в західних країнах. Загалом можна стверджувати що на позиціях презумпції невинуватості доволі важко довести вину підсудного, адже необхідно надати суду велику кількість вагомих доказів, що знімають будь – які сумніви. В іншому випадку порушуються права людини і громадянина – «священної корови» сучасної західної цивілізації.

Виходячи із статистичних даних можна стверджувати, що 7-8% проваджень – це нормальний рівень «браку» досудового слідства, своєрідна «статистична похибка». В такій ситуації рівень виправдувальних вироків менше одного відсотка варто цінювати лише з однієї позиції – як

-
- Проблема малої кількості виправдувальних вироків в українському кримінальному судочинстві: погляд соціального філософа / А. П. Мініч // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2017. – № 1(15) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17mappsf.pdf>.

штучно створений. Причини очевидні : фактичне порушення прав людини на захист; маніпуляція із доказами, коли до провадження долучаються лише ті докази, що доводять версію слідства, а які спростовують, не долучаються; фактичне використання в судовій практиці принципу презумпції винуватості, коли на плечі підсудного лягає тягар доведення своєї невинуватості; використання при доведенні методу дедукції, а не індукції.

Висновки. Проаналізувавши низький рівень виправдувальних вироків в українському кримінальному судочинстві можна прийти до наступних висновків:

- Низький рівень виправдувальних вироків не можна пояснити недоліками українського законодавства. Проблема носить системний характер і обумовлена психологічними властивостями людини.

- В процесі спільної життєдіяльності утворилась суддівсько – прокурорська спільнота, яка керується певними неформальними цінностями і нормами. Теорія повторюваних ігор демонструє механізм утворення такої спільноти. Ці неформальні цінності і норми сильніше за формальні, загальнодержавні, що обумовлює виникнення конфлікту між суспільством і спільнотою.

- Низький рівень виправдувальних вироків створюється спільнотою штучно, порушуються права людини, Закони і Конституція України. Існують певні шаблони прийняття рішень, що дуже мало мають спільного із науковими методами досліджень.

- Змінити ситуацію можна шляхом руйнування усталених неформальних норм суддівсько- прокурорської спільноти, створенням умов, за яких загальнодержавні норми будуть мати пріоритет над неформальними, впровадженням нової практики доведення вини.

▪ Проблема малої кількості виправдувальних вироків в українському кримінальному судочинстві: погляд соціального філософа / А. П. Мініч // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2017. – № 1(15) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17mappsf.pdf>.

Список використаних джерел

1. Проблемная лекция. Доказательства в уголовном процессе.

[Електронний ресурс] / Пашин Сергей Анатольевич – судья Московского городского суда – Москва, 20.04.1999. Режим доступа:

<http://www.hro.org/editions/lections/10.htm>-. – Назва з екрану.

2. Роки за ґратами без вироку. Тривале тримання під вартою в Україні внаслідок порушення розумних строків кримінального провадження

[Електронний ресурс] / І.Савченко [та ін.] Відкритий діалог – Київ, 2016.

Режим доступу:

https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjFt4HPIrHSAhUmMJoKHcqzDDAQFggfMAE&url=http%3A%2F%2Fuba.ua%2Fdocuments%2FODF_UBA_Report_years_in_SIZO-UA.pdf&usg=AFQjCNEYVpTsIwhd9mleleU9dyASUfSmeQ&sig2=cf_ddIJZ4vpB2OXoNILc6A– Назва з екрану.

3. Фукуяма Ф. Великий крах: Людська природа і відновлення соціального порядку / Френсіс Фукуяма. – Львів: Кальварія, 2006. – 380 с.

4. Фукуяма Ф. Соціальний капітал. [Електронний ресурс]/ Френсіс Фукуяма Режим доступу:

https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwi55ZTMxbPSAhWBHpoKHb_iDvQQFggYMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ji.lviv.ua%2Fn53texts%2Ffukuyama.htm&usg=AFQjCNHcHmA1dJSrcTyr4Ui4oXSnrq6aw&sig2=Fm5YQApSwHZISzoJhk8ssw – Назва з екрану.

-
- Проблема малої кількості виправдувальних вироків в українському кримінальному судочинстві: погляд соціального філософа / А. П. Мініч // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2017. – № 1(15) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17mappsf.pdf>.

Мініч А.П.

Проблема малої кількості виправдувальних вироків в українському кримінальному судочинстві: погляд соціального філософа

В статті аналізуються ситуація, що виникла в українському кримінальному судочинстві. Кількість виправдувальних вироків в Україні в десятки разів менша за показники в розвинутих країнах західної демократії. Наводяться причини цього явища з точки зору юридичної спільноти. Правознавці визнають наявність проблеми, проте не можуть її вирішити, адже її розв'язання лежить в міждисциплінарній площині. З позиції соціальної філософії доводиться, що в Україні сформована певна суддівсько-прокурорська спільнота, яка у своїй діяльності керується неформальними правилами. Ці неформальні цінності і норми вони ставлять вище за загальнодержавні, що обумовлює виникнення конфлікту між спільнотою і суспільством.

Ключові слова: виправдувальний вирок, кримінальне судочинство, суддівсько-прокурорська спільнота.

Минич А. П.

Проблема малого количества оправдательных приговоров в украинском уголовном судопроизводстве: взгляд социального философа

В статье анализируются ситуация, возникшая в украинском уголовном судопроизводстве. Количество оправдательных приговоров в Украине в десятки раз меньше показателей, чем в развитых странах западной демократии. Приводятся причины этого явления с точки зрения юридического сообщества. Юристы признают наличие проблемы, однако не могут ее решить, ведь ее решения лежит в междисциплинарной

-
- Проблема малої кількості виправдувальних вироків в українському кримінальному судочинстві: погляд соціального філософа / А. П. Мініч // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2017. – № 1(15) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17mappsf.pdf>.

плоскості. С позиції соціальної філософії доказывается, що в Україні сформировано определенное судейско-прокурорское сообщество, которое в своей деятельности руководствуется неформальными правилами. Эти неформальные ценности и нормы они ставят выше общегосударственных, что обуславливает возникновение конфликта между сообществом и обществом.

Ключевые слова: оправдательный приговор, уголовное судопроизводство, судейско-прокурорское сообщество.

Minich A. P.

The problem of a small number of acquittals in Ukrainian criminal proceedings: the view of the social philosopher

The article analyzes the situation that arose in the Ukrainian criminal proceedings. The number of acquittals in Ukraine is tens of times lower than in the developed countries of Western democracy. The causes of this phenomenon are given from the point of view of the legal community. Lawyers recognize the existence of a problem, but they can not solve it, because its solutions lie in an interdisciplinary plane. From the standpoint of social philosophy, it is proved that a certain judicial and prosecutorial community has been formed in Ukraine, which in its activity is guided by informal rules. These informal values and norms they put above the state, which causes the conflict between the community and society.

Key words: acquittal, criminal justice, judicial and prosecutorial community.

-
- Проблема малої кількості виправдувальних вироків в українському кримінальному судочинстві: погляд соціального філософа / А. П. Мініч // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2017. – № 1(15) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17mappsf.pdf>.